

ΔΥΟ ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΑΙ ΟΔΗΓΙΑΙ ΤΟΥ ΜΑΓΙΣΤΡΙΑΝΟΥ

«ΠΕΡΙ ΘΕΡΑΠΕΙΑΣ ΛΕΠΡΩΝ»

ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΕΛΛΗΝΙΚΟΝ ΚΩΔΙΚΑ XLV ΤΗΣ ΒΙΕΝΝΗΣ¹

Ἐν τῷ Ἑλλ. ἀρχαίῳ κώδικι XLV τῆς Ἐθν. Βιβλιοθήκης τῆς Βιέννης καὶ ἐν φύλλῳ 73^ν εὑρηται τὸ ὑπ' ἀριθ. 178 κεφάλαιον τὸ φέρον ὡς τίτλον «Περὶ θεραπείας λεπρῶν τοῦ Μαγιστριανοῦ δόκιμον», φ' ἐπεται τὸ ὑπ' ἀριθ. 179, οὗ τίτλος: «Ἔτερον τοῦ αὐτοῦ Μαγιστριανοῦ» δόκιμον.

Ἄμφότερα περιέχουσι θεραπευτικὰς ὁδηγίας κατὰ τῆς λέπρας, στηριζόμενας ἐπὶ ἀρχαιοτέρων κειμένων καὶ ἀποδοδομένας εἰς Μαγιστριανὸν ἱατρόν², οὗ εἰκὼν εὑρηται ἐν τῷ ἐν Βονωνίᾳ ἱατροσοφίῳ τοῦ 14^{ου} αἰῶνος (κῶδ. 362), περὶ οὗ ἐν «Νέῳ Ἑλληνομνήμονι» (Τόμ. XV, σελ. 35), περιλαμβανομένη νῦν ἐν τῷ λευκώματι τῶν Βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων τοῦ ἀειμνήστου Σπ. Λάμπρου (Πίναξ 5), τῷ ἐκδοθέντι ὑπὸ τοῦ Γ' Διεθνoῦς Βυζαντιολογικοῦ Συνεδρίου ὑπὸ τῶν κ. κ. Γ. Σωτηρίου καὶ Α. Ἐυγγοπούλου.

Ὁ κῶδιξ οὗτος γέμει ἀνορθογραφῶν, τὸ δὲ κείμενον αὐτοῦ νοσεῖ λίαν, ὥστε πολλαχοῦ ἠναγκάσθημεν νὰ διορθώσωμεν αὐτό.

Τῶν ἐν λόγῳ κεφαλαίων τὸ μὲν πρῶτον ἔχει ὡς ἐξῆς:

178 ΠΕΡΙ ΘΕΡΑΠΕΙΑΣ ΛΕΠΡΩΝ ΤΟΥ ΜΑΓΙΣΤΡΙΑΝΟΥ ΔΟΚΙΜΟΝ:—

Πρῶτον δὲ ποτίζειν ἄγριον νάβον ἐμετικὸν | ἵνα ἐκβάλῃ τὴν λύσαν. Τετρά | σι δὲ τοῦ ἐνιαυτοῦ φλεβοτόμει ἀπὸ κε | φαλῆς — <δι> ἀγγειοτομίας, σφαγολυτείας καὶ | ἐπ' ἀγκῶνων, σφυροτομίας. Τὸ δὲ τῶν ποδῶν πρὸς τὸ κενῶσαι τὸ πλεονάζον | καὶ αἷτιον αἷμα. Ἀπέχειν δ' αὐτοὺς | βρωμάτων δριμύων,

«178. Περὶ θεραπείας λεπρῶν τοῦ Μαγιστριανοῦ, δόκιμον.

Πρῶτον δὲ ποτίζειν ἄγριον νάβον ἐμετικὸν | ἵνα ἐκβάλῃ τὴν λύσαν. Τετρά | σι δὲ τοῦ ἐνιαυτοῦ φλεβοτόμει ἀπὸ κε | φαλῆς — <δι> ἀγγειοτομίας, σφαγολυτείας καὶ | ἐπ' ἀγκῶνων, σφυροτομίας. Τὸ δὲ τῶν ποδῶν πρὸς τὸ κενῶσαι τὸ πλεονάζον | καὶ αἷτιον αἷμα. Ἀπέχειν δ' αὐτοὺς | βρωμάτων δριμύων,

1 θεραπείας. 2 δη. ἄγριο καὶ νάβον. ἐκβάλλει. λύσαν. 2 ἐγγυοτομίας, σφαγολυτείας 3 καὶ ἀπανγοννον, 5 αὐτοῖς. δριμύων.

¹ Ἀνεκοινώθη τῇ Ἑλλ. Ἐταιρείᾳ Ἱστορίας τῆς Ἱατρικῆς τῷ 1928.

² Βλ. Κ. Κρομπάχερ, Ἱστορ. Βυζαντ. λογ. Β' 422, Ἑλλ. μετάφρ. Γ. Σωτηριάδου καὶ Handb. der Geschichte d. Medizin von Neuburger u. Pagel τόμ. I, σελ. 568.

οκορόδων, παλα | μιδίων καὶ ἀπλῶς πᾶσα ἡ διαίτα αὐτῶν | εὐχνημος ἔστω,
 εὐπεπτος, εὐκοίλιος, λε | πουργός καὶ μὴ πολὺ αἷμα γεννώσῃ. Πο | τὸν ὕδωρ,
 Οἶνον δὲ ἐκ διαλεμμάτων διδοῦναι λευκόν, λεπτόν καὶ ὕδαρόν. Ἐπὶ | χριν δὲ
 πᾶσιν ἀφροδισίω. Ἀρχὴ μὲν | τῆς θεραπείας χρίειν αὐτοὺς καθ' ἕνασιν | 5 φ. 75^τ
 μῆνα χρίσμα ἐν καιρῷ τοῦ λίγους τοῦ || φέγγους, τὴν δὲ ἐπαύριον ἡμέραν
 λουσά | μενον ἀλειφθῆναι τὴν διὰ σαπούνου σκευ | ασίαν. Τὸ δὲ σαπώ-
 νιον ἔστω οὕτως: λίτραν | κατασκεύασον τοῦ ἀσθέτου, εἴ τι πρωτείου τὸ
 ἐπαρκές τούτου ἀναμάξας ἀνατάραξον | ἕως οὗ γένηται λευκὸν πάνυ καὶ
 ἀποθῆ | μενος ἐν ἀγγεῖῳ χρῶ. Ἔστι γὰρ δόκιμον ἐπὶ | παντοίοις πράγμασι
 συνεχῶς ἀλείφειν | τοὺς κελεφούς, ἐξ αὐτοῦ δὲ κορυφάζειν | αὐτούς. Καὶ τοῖς 10
 ἐπιρροεῖς τόποις καθῆσαι | , εἴτε τὸν στόμαχον καὶ τὸ ἥπαρ καὶ τὴν σπλῆνα.
 Ἐπὶ πᾶσι δὲ βρώμασι καὶ πόμασι | τὸ πολυπόδιον ἐπιμυγνύει καὶ ὅσα |
 κινουσι τὴν γαστέρα. Ποτίζειν δὲ αὐτοὺς | τὸν κόπρον τοῦ πελαργοῦ, τὴν
 θηρια | κῆν, τὴν διὰ τοῦ ἀσίου σκευασίαν, ἰξὸν καρέας | , λοιπίων ζωμόν,
 τζιφῆνων ἄνθη συν | τριβέντα καὶ μετὰ ὕδατος ἔψη | θέντα. Ἐπαλείφειν δὲ 15
 αὐτοὺς καὶ λωδικὴν ἀλοιφήν | ἔστι δὲ οὕτως: χαλθάνην, δαφνόλαιον, σκευ | ἦν
 διὰ πρασίνης, κερίου τράκτιον, βούτυρον | , ἀρσενικὴν σχιστὴν, ρητίνην, πρό||
 πολιν ἀνά | ἐξ. ἑνός, ὑέλιν σαρακίνικον, σκόροδον, | τεάφην, χαλκὸν κεκαυ- 20
 μένον, κόπρον | περιστερίου, λίβανον, λιθάργυρον | , μαστίχην, ξυδέλαιον,
 ζύγαιον θυ | μίμα, θεῖον ἄπυρον, ἀνά ἐξ. ἑνός | ἑξόγγια παντοῖα, μυελὸν 20
 ἐλάφου τὸ | ἀροῦν, ἃ δίδειν συνεχῶς τοῦ κενῶσαι | τὸ φλέγμα. Ποτίζειν δὲ
 τὸ πολυπόδι | ον συνεχῶς ποτίζειν δὲ αὐτοὺς καὶ | τὴν ἱεράν δαμάσκηνα
 ἐσθίειν ψητὰ | καὶ πίνειν καὶ τὸν ζωμόν αὐτῶν συνε | χῶς: σαπούνην καὶ βῶλον
 ἀλειφε | . <X>ελῶνα ποταμισίαν σφάζον, τὸ δὲ | αἷμα αὐτῆς σμίξον μετὰ οἶνον
 πα | λαιοῦ καὶ δὸς πιεῖν βραστόν. 25

Τὸ δὲ δεύτερον κεφάλαιον ἔχει ὡς ἑξῆς:

179 Ἐπερογ τ' αὐτοῦ μαρτρεῖ αἰνοῦ σο' κίμερο. -
 Ε κήμουδ' ἔθου ἰγ' ἰασ γ'. σδ' ἔδοκ φάχ'.

179. Ἐτερον τοῦ αὐτοῦ Μαγιστριανοῦ, δόκιμον.

1 παλαμηδίων. ἀπλῶς. 2 εὐχνημος. λεπτούργος. 4 πολλά. αἷμα. πόταν, δια-
 λημάτων. λευκῶν. λεπτῶν καὶ ἰδαρῶν. Ἀρχήν. αὐτοῖς. καθέκαστον. 5 χρίσμα
 λίγους 6 ἀλήφθηνα σκεβασίαν 8 εὐταρκές 9 ἀποθῶμεν παντοίοις. 10 ἀλήφειν,
 αὐτῶν. 11 ἐπιρροεῖς 12 ἐπιμυγνύειν. 13 κοινοῦσι 14 Διανηστήου. ἡξὸν λουπίζου.
 15 τζιφῆνων ἐπιθέντα. ἐπαλήφειν 16 ἔστιν σκεβήν*. 17 βούτηρον. ρητίνην.
 18 ὑέλιν χολακόν 20 παντοῖα 21 ἃ 22 αὐτοῖς. δαμάσκηνα ψικτά. 23 αὐτοῦ.
 βολόν 25 βραστοί.

* 26. Ἡ σκευὴ διὰ πρασίνης ἢ ἀλειμμα κατὰ τὰ ἐν σ. 77 τοῦ αὐτοῦ κώδικος ἀποτελεῖ-
 ται ἀπό: «Κεριν πυρ(ρ)ὸν λίτραν α', κολοφονέα, ρητίνην ὀλίγην, ἰάριν, ἔλαιον παλαιόν».

φ. 76^r

Σκίνου ἄνθη οὖγγ. γ', σάρδου στάχυ | ος δ', ξύλων Ἰνδικῶν οὖγγ. β',
μαλά | θρον οὖγγ. β', ξύλου βαλοάμου οὖγγ. γ', καρποβαλοάμου οὖγγ. γ', |
ἀμώμου οὖγγ. β', κυμίνου οὖγγ. δ', | ἄγνου σπέρμα οὖγγ. β', ἄρον σπέρμα
5 και πλατυκυμίνου οὖγγ. δ': πίσσα και ἔλαιον και ὄξος και δαφνόκο || κκα
και πλατυκύμινον. Τὴν μὲν πίσσαν λύων ἐν τριβλίῳ και τὸ ἔλαιον και τὸ
ὄξος, λιοτριβήσας μετὰ τὸ | λυθῆναι ἀνάμιξον ἀμφοτέρω και | θὲς εἰς δέγμα
και κατάπλαττε.

Ἐνταῦθα θεωρῶ οὐχὶ ἄπω σκοποῦ νὰ προσθέσω βραχυτάτας τινὰς παρατηρήσεις, τοῦτο μὲν περὶ τῆς νόσου λέπρας, τοῦτο δ' ἐπὶ τινων σημείων τοῦ ἀνωτέρω κειμένου.

Ἡ ἔλεφαντίασις, εἰς ἣν περιλαμβάνετο οὐ μόνον ἡ γνωστὴ νῦν ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦτο παχυδερμία, ἀλλὰ και αὐτὴ ἡ λέπρα, ἄδηλον πόθεν ὀρηθεῖσα, διεσπάρη ταχέως ἀνὰ πάντα τὸν κόσμον. Πάντως κοιτὶς ταύτης θεωρεῖται ἡ Ἄπω Ἀνατολή, ἡ Ἀσία και ἡ Αἴγυπτος, ἐν αἷς ἤρξατο ἀπὸ ἀρχαιοτάτων ἡδὴ χρόνων και εἰδὸς τι ἀπομονώσεως τῶν πασχόντων, τῆς νόσου θεωρηθείσης ἔκτοτε μεταδοτικῆς. Διὰ τῆς Ἀφρικῆς ἢ και διὰ τῶν θαλασσοπόρων Φοινίκων τὸ νόσημα μετεδόθη εἰς Εὐρώπην, πρώτην δὲ μνεῖαν ταύτης ἐν τῇ Δύσει εὐρίσκομεν παρὰ Τίτῳ Λουκρητίῳ (95 - 55 π. Χ.), καιτοὶ αὐτή, — ὡς ἀναφέρει ὁ Κέλσος (III, 25) — δὲν ἦτο εἰσέτι καλῶς γνωστὴ ἐν Ἰταλίᾳ, ἔνθα ἐγνώσθη κάλλιον ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ἀσκληπιάδου (Πλίν. Φυσ. ἱστ. 25, 1).

Ἐπιμαθητῆς τούτου Θεμίσιον φαίνεται εἰδικώτερον ἀσχοληθεῖς περὶ τῆς νόσου, συνίστα δὲ κατ' αὐτῆς ἐμετικά, φλεβοτομίαν, διαφόρους ἐπαλείψεις τοῦ σώματος και διαίταν ὀρισμένην. (Καίλ. Αἰθρηλ. Μ. C. IV, 1), ὑποδείξεις, ὡς εὐρίσκομεν και παρὰ τοῖς πλείστοις τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων, ὡς ὁ Ροῦφος, ὁ Ἀρχιγένης, ὁ Ἀρεταῖος, ὁ Σωρανός, ὁ Φιλούμενος κτλ.

Ἐν Ἑλλάδι ἐπίσης πιθανώτατα ἡ νόσος μετεδόθη διὰ τῶν Φοινίκων ἢ τῶν Περσῶν. Εἰς τινὰ μέρη ταύτης ἦτο συνηθεατέρα, ὡς π.χ. εἰς τὴν ἐν Ἡλιδι πόλιν Λέπρειον, ἔνθα κατὰ Πανσανίαν οἱ κάτοικοι ἐλεπροῦντο διὰ «τὴν ποιότητα τοῦ τόπου». Ὁ Ἱπποκράτης ἐπίσης ἀναφέρει δερματικὴν νόσον ὑπὸ τὸ ὄνομα *λεύκη*, ὅπου δ' ὄνομα ὁ Γαληνός ἐννοεῖ τὴν ἔλεφαντίασιν, εἰς ἣν, ὡς εἴρηται και ἀνωτέρω, κατέλεγε και τὴν ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦτο γνωστὴν τὴν σήμερον παχυδερμίαν. Ὁ Ἀριστοτέλης ἀναφέρει τὴν νόσον *σατυρίαν* (Περὶ ζῳων γεν. IV, 3), ἣν ὁ μὲν Ροῦφος θεωρεῖ ὡς λέπραν, ὁ Γαληνός δ' ὡς ἔλεφαντίασιν. Ὁ Ροῦφος «τὸ μέγα και χαλεπὸν τοῦτο πάθος», ὡς

1 Σκίνου οὖγγης. σάρδον ξύλον Ἰνδικόν. 3 κίμνον. ἄγνου σπέρμα ἀγροῦ. 4 πλατηκίμινον: δαφνόκοκα. 5 πλατηκίμινον. λίων. τριβλίῳ. ἔλαιος. 6 λιοτριβήσας. λιθῆναι.

τὸ ἀναγράφει, θεωρεῖ γιγνόμενον πολλοῖς καὶ ἀναφέρει ὡς πρῶτον συγγραφεὶ Ἐλληνα γράψαντα περὶ τῆς νόσου τὸν Ἑρασιστράτειον Στράτωνα (3 ἑκατοντ. π. Χ.), ἀποδόσαντα ταύτην εἰς κακοχυμίαν, οὐχὶ δὲ τὸν Δημόκριτον, διότι τὸ εἰς αὐτὸν ἀποδιδόμενον βιβλίον περὶ ἐλεφαντιάσεως, τὸ περιγράφον καὶ τοῦτο τὴν νόσον ὡς κακοχυμίαν καὶ ὑποδεικνύον ὡς ἀρίστην θεραπείαν τὴν διὰ φλεβοτομίας, ἐθεωρεῖτο ἔκτοτε ἀπόκρυφον. (Ὅρειβ. IV, 63).

Τὰς γνώμας ταύτας τῶν ἀρχαιοτέρων ἰατρῶν περὶ ἐλεφαντιάσεως καὶ λέπρας ἀνευρίσκομεν κατόπιν καὶ παρ' ἅπασιν τοῖς Βυζαντινοῖς ἰατροῖς, τῷ Ὅρειβασίῳ, (III, 58, 62, Σύνοψ. VII, 5), τῷ Ἀετίῳ (XIII. 120, 134), Παύλῳ τῷ Αἰγινήτῃ (IV, 1,2), Θεοφάνῃ Νόννῳ (Ἐπιτ. 233), Λέοντι (VII, 15, 18), Ψελλῷ, Νικολάῳ Μυρεσιῶ, Ἰωάννῃ Ἀκτουαρίῳ (Θερ. μεθ. II, 11 καὶ IV. 15) κτλ.

Καὶ ὁ Μαγιστριανὸς δ' ἐν ταῖς ἐν λόγῳ συνταγαῖς ἐξακολουθεῖ καὶ οὗτος συμβουλεύων, τοῦτο μὲν τὴν χρῆσιν ἐμετικῶν διὰ τῆς χρήσεως τοῦ ἀγρίου νάβου τοῦ ἐμετικοῦ, δηλ. τοῦ ἀγρίου ῥαφάνου τοῦ ἐμετικοῦ, ὃν εὐρίσκομεν ἀπὸ τοῦ Ἀρεταίου ἤδη ἀναγραφόμενον («ἀπὸ ῥαφανίδων» 341, 17) μέχρι τῶν Βυζαντινῶν χρόνων («ἀπὸ ῥαφανίδων» Ἀέτ. XIII. 121), τοῦτο δὲ διὰ φλεβοτομίας, ἧς ἡ χρῆσις συνιστᾶται καὶ αὕτη ὑπὸ Ἀρεταίου («τέμνειν οὖν τὰς ἐπ' ἀγκῶν φλέβας... τέμνειν δὲ καὶ τὰς ἐπὶ σφυροῖσι» 341, 17), ἵνα ἐκβληθῇ τὸ μόλυσμα, «ἡ λύσσα» ὡς ἀναγράφεται ἐν τῷ κειμένῳ. Εἶτα συνιστᾶ οὗτος ὠρισμένην δίαιταν καὶ πληθὺν φαρμάκων καὶ φαρμακευτικῶν σκευασίων, ἐν αἷς καὶ κόπρον πελαργοῦ καὶ περιστερᾶς, αἶμα χελώνης κτλ.

Παρὰ τὴν ὅλως ἰδιαιτέραν σημασίαν τὴν ἀποδιδομένην εἰς τὸν σάπωνα κατὰ τῆς λέπρας, ὁ συγγραφεὺς συνιστᾶ ἐπίσης καὶ τὸν βῶλον (βολὸν κατὰ τὸν κώδικα), δι' οὗ πιθανώτατα νοεῖται οὐχὶ ὁ ἀρμένιος βῶλος, ἀλλ' ἡ στυπτηρία ἢ σχιστὴ (alumen scisum), ὡς φρονεῖ καὶ ὁ καθηγητὴς κ. Κουκουλές, ἦν καὶ ὑπὸ τὸ ὄνομα βῶλος ἀναφέρουσι καὶ μεσαιωνικὰ ἑλληνολατινικὰ γλωσσάρια. Ἄλλωστε ἤδη ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἀρεταίου συνιστᾶται ἡ σχιστὴ στυπτηρία («στυπτηρίας σχιστῆς» 341, 17) καὶ μέχρι τῶν Βυζαντινῶν χρόνων («καλῶς δὲ ποιεῖ ἡ στυπτηρία» παρ' Ἀετ. XIII. 121 κατ' Ἀρχιγένην), ὡς ἀρίστον φάρμακον κατὰ τῆς νόσου ταύτης.

Τέλος σημειωτέον ὅτι ὁ Μαγιστριανὸς ὀνομάζει τοὺς λεπρούς καὶ κελεφούς, γνωστοῦ ὄντος ὅτι συχνότατα τὸν ἐλέφαντα ἢ τὴν ἐλεφαντίασιν καὶ κελεφίαν ἢ κελεφίαν ἐκάλουν (Θεοφ. Νόν. Β' 216, Θησ. Ἐρρ. Στεφάνου, κτλ.).

ΑΡ. Π. ΚΟΥΖΗΣ

Τακτ. καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν